

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 14^{ΗΣ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1978

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΙΧΑΗΛ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΤΣΑΤΣΑ

*Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας,
Κύριοι Συνάδελφοι,
Κυρίες καὶ Κύριοι,*

*Τὴν 1ην Ἀυγούστου 1972 ἐγκατέλειπε τὸν κόσμον τοῦτον πλήρης ἡμερῶν ὁ
ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Ἐμμανουὴλ
Ἐμμανουήλ.*

*Ἡ Ἑλληνικὴ Φαρμακευτικὴ Ἑταιρεία, τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς καὶ
ισόβιος Πρόεδρος, ἐτίμησε τὴν μνήμην του καὶ ἐτέλεσεν ἐπιστημονικὸν μνημόσυ-
νον εἰς τὸ ὁποῖον ὠμίλησαν οἱ τέως Πρόεδροι τῆς Ἀκαδημίας καθηγηταὶ κ. κ.
Λαῦρος καὶ Μαριολόπουλος, ὁ ὁμιλῶν σήμερον, ἐκπρόσωποι τοῦ Πανεπιστημίου
Ἀθηνῶν, τοῦ Ἀνωτάτου Ὑγειονομικοῦ Συμβουλίου, τῆς Ἑλληνικῆς Φαρμακευ-
τικῆς Βιομηχανίας, τοῦ Πανελληνίου Φαρμακευτικοῦ Συλλόγου ὡς καὶ τοῦ Φαρμα-
κευτικοῦ Συλλόγου Ἀττικῆς καὶ ἄλλοι, ἐξάραντες τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἐρῶν
ἔργον τοῦ μεταστάντος.*

*Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τιμᾷ σήμερον τὴν μνήμην τοῦ ἐκλιπόντος Ἀκαδη-
μαϊκοῦ, ἡ δὲ Σύγκλητος αὐτῆς ἀνέθεσεν εἰς ἐμὲ νὰ ὁμιλήσω διὰ τὸ ἔργον τοῦ
ἀειμνήστου καθηγητοῦ Ἐμμανουήλ.*

*Παρῆλθον πολλὰ ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου του ἀλλὰ ποτὲ δὲν εἶναι ἀργά, ὅταν
πρόκειται νὰ τιμηθῇ ἀγαπητὸς διδάσκαλος ὡς ὁ καθηγητὴς Ἐμμανουήλ. Τὸ κάμνω
σήμερον μὲ καθυστέρησιν, ἀνεξάρτητον τῆς θελήσεως ἐμοῦ, ἐκπληρῶν ἱερὸν καθῆ-*

κον πρὸς τὴν μνήμην τοῦ σεβαστοῦ μου διδασκάλου τοῦ ὁποίου ὑπῆρξα μαθητῆς καὶ συνεργάτης καὶ εἶτα διάδοχος.

Ἐνα πρῶτὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1929, νεαρὸς ἀπόφοιτος τοῦ Γυμνασίου, προσπαθῶν νὰ προσανατολισθῶ πρὸς ἕνα κλάδον ὃ ὁποῖος θὰ ἱκανοποιεῖ τὴν κλίσιν μου πρὸς τὰς θετικὰς ἐπιστήμας, ἐπεσκέφθην τὸν καθηγητὴν Ἐμμανουήλ εἰς τὸ γραφεῖον του εὐρισκόμενον εἰς τὸν 3ον ὄροφον τοῦ Χημείου τοῦ Πανεπιστημίου. Εἶχον ἀκούσει περὶ αὐτοῦ ἀπὸ τὸν ἀδελφόν μου, ὃ ὁποῖος μερικὰ ἔτη ἐνωρίτερον τὸν εἶχεν ὡς καθηγητὴν εἰς τὴν Σχολὴν Ναυτικῶν Δοκίμων, ὅπου ὃ Ἐμμανουήλ ἐδίδασκε τὴν Χημείαν, τὴν Μεταλλουργίαν καὶ τὰς Ἐκκρηκτικὰς ὕλας.

Μὲ ἐντυπωσίασε τὸ διαπεραστικὸν βλέμμα του καὶ ἡ καλωσύνη του. Ἐτσι ἐγνώρισα τὸν καθηγητὴν Ἐμμανουήλ. Μὲ συνεβούλευσε νὰ ἐγγραφῶ εἰς τὴν Φαρμακευτικὴν τὴν ὁποίαν ἠκολούθησα παρὰ τὸ πλευρόν του. Ἐκτοτε τὸ πατρικὸν του ἐνδιαφέρον πρὸς ἐμὲ δὲν ἔπαυσε νὰ ἐκδηλοῦται, μὲ προσέλαβεν ὡς βοηθόν του καὶ εἰργάσθην παρὰ τὸ πλευρόν του ἐπὶ μίαν ἐξαετίαν. Τυχῶν ὑποτροφίας τοῦ ἀειμνήστου Βόλτου μετέβην εἰς Γαλλίαν. Ἐκτοτε παρηκολούθει μὲ ιδιαίτερον ἐνδιαφέρον τὰς σπουδὰς μου καὶ τὴν ἐν γένει ἐπιστημονικὴν μου ἐξέλιξιν καὶ αἱ συνεχεῖς συμβουλαὶ του μοῦ ἦσαν ιδιαίτέρως πολῦτιμοι. Τὸν διεδέχθην εἰς τὴν ἔδραν τῆς Φαρμακευτικῆς Χημείας τὸν Ἰούνιον τοῦ 1957, ὅτε οὗτος ἔν ἔτος ἐνωρίτερον ἀπεχώρησε τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας, καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὀρίου τῆς ἡλικίας. Θέλων νὰ μεταφέρω τὴν Γαλλικὴν, κυρίως, παράδοσιν συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὃ ὁμότιμος καθηγητῆς διατηρεῖ τὸ γραφεῖον καὶ Ἐργαστήριόν του, τὸν παρεκάλεσα νὰ θεωρῇ τὸ Ἐργαστήριον τὸ ὁποῖον μοῦ παρέδωκεν, ὡς καὶ πρότερον καὶ νὰ ἐξακολουθῇ νὰ μοῦ παρέχῃ τὰς συμβουλάς του, τόσον πολυτίμους κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τῆς σταδιοδρομίας μου. Μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν ἐξηκολούθει νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν Φαρμακευτικὴν Ἑταιρείαν εἰς τοὺς κόλλπους τῆς ὁποίας συνειργάσθημεν στενωῶς καὶ χάρις εἰς τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν του διετηρήθη ἡ συνοχὴ καὶ ἐπετεύχθη ἡ διαδοχὴ εἰς τὴν ἑταιρείαν.

Ὁ καθηγητῆς Ἐμμανουήλ, Κρῆς τὴν καταγωγὴν, ἐγεννήθη εἰς Ἀθήνας τὸ 1886, ἐκ πατρὸς Φαρμακοποιοῦ, τοῦ Ἰωάννου Ἐμμανουήλ καὶ ἐκ μητρὸς τὸ γένος Ἰορδάνου. Ὁ νεαρὸς Ἐμμανουήλ, μετὰ τὰς ἐγκυκλίους αὐτοῦ σπουδὰς ἐνεγράφη τὸ 1902 εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ εἶτα παρηκολούθησε τὴν Φαρμακευτικὴν τῆς ὁποίας ἐγένετο πτυχιούχος τὸ 1906. Τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν Φαρμακευτικὴν τοῦ ἐνεφύσησαν ὃ πατὴρ του καὶ ὃ ἀείμνηστος Δαμβέργης. Ἦδη τὸ 1904, ὡς τριτοετῆς φοιτητῆς διωρίσθη βοηθὸς καὶ τὸ 1906 ὑπεπιμελητῆς τοῦ «Φαρμακευτικοῦ Χημείου». Τὸ ἀνήσυχον πνεῦμα ποῦ τὸν κατεῖχε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἱκανοποιηθῇ μὲ τὰς τότε ἐν Ἑλλάδι σπουδὰς, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἐμαθήτευσε πλη-

σίον ικανῶν διδασκάλων. Ἐζήτει νὰ ικανοποιήσῃ τὴν δίψαν του πρὸς τὴν ἐπιστήμην τοῦ πατρὸς του τὴν ὅποیان ἠκολούθησε. Τὸ 1909 ἀναχωρεῖ εἰς Βέρονη ὅπου διδάσκει Φαρμακογνωσίαν καὶ Φαρμακευτικὴν Χημείαν ὁ διάσημος τότε καθηγητὴς Ἀλέξανδρος Tschirch, πρὸς τὸν ὅποιον ἔτρεφεν ἰδιαιτέραν ἀγάπην καὶ μετέπειτα φιλίαν. Εἰργάσθη πλησίον του ἐπὶ μίαν τριετίαν καὶ τὸ 1912 ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας μὲ εἰδίκευσιν εἰς τὴν Φαρμακευτικὴν Χημείαν, τὴν Φαρμακογνωσίαν, τὴν Χημείαν καὶ τὴν Ὀρυκτολογίαν. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν πατρίδα του προσέφερε τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸ Φαρμακευτικὸν Σῶμα τοῦ Στρατοῦ κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους.

Ἡ ἀκαδημαϊκὴ σταδιοδρομίᾳ τοῦ καθηγητοῦ Ἐμμανουὴλ ἀρχίζει, ὡς ἤδη ἐλέχθη, τὸ 1904 ὅτε διωρίσθη βοηθὸς εἰς τὴν ἔδραν τῆς Φαρμακευτικῆς Χημείας καὶ εἶτα, τὸ 1906 ὑπεπιμελητῆς. Ἀπὸ τοῦ 1917 μέχρι τοῦ 1921 ὑπηρετεῖ εἰς τὴν αὐτὴν ἔδραν ὡς ἐπιμελητῆς ἐνῶ τὸ 1918 ἐκλέγεται ὑφηγητῆς εἰς τὸ μάθημα τῆς Φαρμακευτικῆς Χημείας. Ἀπὸ τοῦ 1919 μέχρι τοῦ 1921 διατελεῖ συγχρόνως καθηγητῆς εἰς τὴν Σχολὴν Ναυτικῶν Δοκίμων, ἐνθα διδάσκει τὴν Γενικὴν Χημείαν, τὴν Μεταλλουργίαν καὶ τὰς Ἐκκορηκτικὰς ὕλας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀειμνήστου Ἀναστασίου Δαμβέργη τὸ 1921 ἐξελέγη ὑπὸ τῆς Φαρμακομαθηματικῆς Σχολῆς τακτικὸς Καθηγητῆς τῆς Φαρμακευτικῆς Χημείας διαδεχθεὶς οὕτω τὸν διδάσκαλόν του μετὰ τοῦ ὁποίου συνεδέθη καὶ διὰ συγγενείας ὑπανδρευθεὶς τὴν πρωτότοκον κόρην του Μαρίαν. Τὴν θέσιν ταύτην κατείχε ἐπὶ μίαν τριακονταπενταετίαν μέχρι τοῦ 1956, ὅτε ἀπεχώρησε τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας.

Ἠρέσκετο νὰ ὀνομάζῃ τὸ Ἐργαστήριον, τοῦ ὁποίου ἦτο διευθυντῆς, μὲ τὸν γενικὸν ὄρον «Φαρμακευτικὸν Χημείον», διότι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὸ Ἐργαστήριον τοῦ καθηγητοῦ Ἐμμανουὴλ οἱ φοιτηταὶ τῆς Φαρμακευτικῆς ἐδιδάσκοντο τὴν Φαρμακευτικὴν Χημείαν, τὴν Ἀναλυτικὴν Χημείαν, τὴν Χημείαν Τροφίμων, τὴν Φαρμακογνωσίαν καὶ τὴν Φαρμακοτεχνίαν. Τὸ «Φαρμακευτικὸν Χημείον» ἐκάλυπτε δηλαδὴ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν Φαρμακευτικῶν σπουδῶν. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἰδρύθησαν νέαι ἔδραι αἱ ὁποῖαι ἀπεσπάσθησαν τοῦ «Φαρμακευτικοῦ Χημείου», ὡς ἡ Χημεία Τροφίμων τὴν ὅποیان κατέλαβεν ὁ ἀείμνηστος Σπῦρος Γαλανὸς καὶ εἶτα ὁ υἱὸς τούτου, ἡ Φαρμακογνωσία μὲ καθηγητὴν τὸν ἀείμνηστον Τσακαλιῶτον καὶ μετέπειτα τὸν καθηγητὴν Κρητικόν, ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν τοῦ Ἐμμανουὴλ, ὅστις καὶ αὐτὸς μᾶς ἐγκατέλειπεν ἐσχάτως, ἡ Ἀναλυτικὴ Χημεία μὲ καθηγητὴν τὸν κ. Χατζηγιωάννου. Οὕτω εἰς τὸ Φαρμακευτικὸν Χημείον, μετονομασθὲν ἔκτοτε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου εἰς «Ἐργαστήριον Φαρμακευτικῆς Χημείας» παραμένει πλέον ἡ Φαρμακευτικὴ Χημεία, ὁ ἀκρογωνιαίος οὗτος λίθος τῆς Φαρμακευτικῆς ἐπιστήμης καὶ ἡ Φαρμακοτεχνία ἢ ἄλλως Φαρμακευ-

τική Τεχνολογία. Διὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον σπουδαῖον καὶ ἀπαραίτητον κλάδον τῆς Φαρμακευτικῆς ἐπιστήμης, ἰδίως μετὰ τὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξιν τῆς Φαρμακευτικῆς βιομηχανίας, ἐπανεπιλημμένως καὶ ἀπὸ μακροῦ εἶχε ζητηθῆ ὑπὸ τῆς Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς ἢ Ἰδρυσις ἰδιαίτερως ἔδρας, ἀλλὰ ἡ Πολιτεία μόλις ἐσχάτως ἱκανοποίησε τὴν δικαίαν ἀπαίτησιν τῶν ἐπιστημονικῶν ἀναγκῶν τοῦ μέλλοντος Φαρμακοποιῶ.

Κατὰ τὴν 35ετῆ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ὡς διδασκάλου διακονίαν του, ὁ καθηγητὴς Ἐμμανουὴλ προσέφερε πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἴδρυμα, ἐκλεγείς δις Κοσμήτωρ τῆς Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς (1928 - 29 καὶ 1936 - 37), δις Συγκλητικὸς (1932 - 33 καὶ 1940 - 42) καὶ Πρύτανις αὐτοῦ. Ἐχρημάτισεν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀντιπρόεδρος τοῦ Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου τοῦ Πανεπιστημίου καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του ἐκ τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας κατέλαβε τὴν θέσιν τοῦ Προέδρου τοῦ Συμβουλίου τούτου, θέσας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Πανεπιστημίου τὴν τεραστίαν πείραν του περὶ τὰ Οἰκονομικὰ θέματα τοῦ ἰδρύματος.

Ἄμα τῇ ἐκλογῇ του ὡς καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου διορίσθη *ex officio* μέλος τοῦ Ἀνωτάτου Ὑγειονομικοῦ Συμβουλίου καὶ βραδύτερον ἐξελέγη Γενικὸς Γραμματεὺς αὐτοῦ, θέσιν εἰς ἣν παρέμεινε μέχρι τῆς ἀποχωρήσεώς του. Ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ταύτην προσέφερε πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἐξασκοῦντα τὸ Φαρμακευτικὸν ἐπάγγελμα καὶ τὴν Φαρμακευτικὴν βιομηχανίαν, ἢ ὅποια πολλὰ τοῦ ὀφείλει. Συνειργάσθη μετὰ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἰωακείμογλου καὶ ἄλλων μελῶν τοῦ Ἀνωτάτου Ὑγειονομικοῦ Συμβουλίου εἰς τὴν σύνταξιν τῶν Νόμων οἱ ὅποιοι μέχρι σήμερον ἀκόμη διέπουν ἐν πολλοῖς τὴν κυκλοφορίαν καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν φαρμακευτικῶν ἰδιοσκευασμάτων.

Τὸ 1930 ὁ καθηγητὴς Ἐμμανουὴλ ἐξελέγη τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Ἐμπορευματολογίας εἰς τὴν Ἀνωτάτην Σχολὴν Ἐμπορικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν καὶ Πρύτανις αὐτῆς κατὰ τὰ ἔτη 1937 - 1939.

Κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὸ 1926, ὁ ἀείμνηστος Ἐμμανουὴλ ἐξελέγη ἀριστίνδην τακτικὸν μέλος αὐτῆς, διετέλεσε Γραμματεὺς ἐπὶ τῶν Πρακτικῶν, Γραμματεὺς ἐπὶ τῶν Δημοσιευμάτων καὶ βραδύτερον (1952) Πρόεδρος αὐτῆς. Ἐπὶ 45 ἔτη ὑπηρέτησε τὴν Ἀκαδημίαν καὶ τοὺς σκοποὺς αὐτῆς με ἔντιμον καὶ φωτεινὴν σκέψιν, με αἴσθημα εὐθύνης. Πολλάκις ἀντεπροσώπευσε ταύτην ἐπαξίως εἰς διαφόρους ἀποστολάς εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν τιμῶν τὸν καθηγητὴν Ἐμμανουὴλ ἐώρτασε τὸ 1946 εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῶν τελετῶν αὐτοῦ τὴν εἰκοσιπενταετίαν τῆς καθηγεσίας του. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὁ καθηγητὴς Ἐμμανουὴλ ἐξέδωκε ὀγκώδη

τόμον τὴν («*Ἱστορίαν τῆς Φαρμακευτικῆς*»), τὴν ὁποίαν ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Ἑλληνα Φαρμακοποιόν.

Ἐντεπρὸςώπενσε τὸ Πανεπιστήμιον, τὴν Ἀκαδημίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα εἰς πλεῖστα διεθνή συνέδρια καὶ εἰς ἐπισήμους Διεθνεῖς Ὄργανισμούς. Ἀναφέρομεν τινὰ ἐξ αὐτῶν: τὸν Νοέμβριον 1924 μέχρι τὸν Φεβρουάριον 1925 ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐν Γενεύῃ Κοινωνίαν τῶν Ἑθνῶν εἰς τὴν Διεθνή διάσκεψιν τοῦ ὁπίου καὶ τῶν ναρκωτικῶν φαρμάκων. Τὸ 1925 μετέβη ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ 2ον Διεθνὲς Συνέδριον τῶν Βρυξελλῶν, τὸ ὁποῖον ἠσχολήθη μὲ τὴν Διεθνή Φαρμακοποιίαν καὶ τὰ ἠρωικὰ φάρμακα. Ἐλαβε μέρος εἰς τὰς διασκέψεις τῆς Διεθνοῦς Φαρμακευτικῆς Ὀμοσπονδίας εἰς Λονδῖνον, Χάγην καὶ Στοκχόλμην. Συμμετέσχε ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀκαδημίας εἰς τὸ 14ον Διεθνὲς Συνέδριον ὕδρολογίας, κλιματολογίας καὶ ἰατρικῆς Γεωλογίας ἐν Τουλούζῃ καὶ βραδύτερον ἐν Βελιγραδίῳ τοῦ αὐτοῦ συνεδρίου, ὡς ἀντιπρόεδρος. Ἐλαβε μέρος εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ διεθνὲς Συνέδριον καθαρῶς καὶ ἐφηρμοσμένης Χημείας, ἐνθα προέβη εἰς ἐπιστημονικὴν ἀνακοίνωσιν.

Ἦτο ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῆς Φαρμακευτικῆς καὶ μέλος πολλῶν ξένων ἐπιστημονικῶν ἑταιρειῶν.

Ἐπῆρξε μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς συντάξεως τῆς 2ας Ἑλληνικῆς Φαρμακοποιίας (1924) καὶ βραδύτερον μέλος, ἀντιπρόεδρος καὶ ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Συντάξεως τῆς 3ης Ἑλληνικῆς Φαρμακοποιίας, ἡ ὁποία εἶδε τὸ φῶς τὸ 1973.

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ καθηγητοῦ Ἐμμανουὴλ διὰ τὸν Ἑλληνα φαρμακοποιὸν δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὰς Πανεπιστημιακὰς αὐτοῦ σπουδὰς. Ἐθεώρει ὅτι ἦτο ἀπαραίτητον νὰ διατηρηθῇ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ διὰ τὴν φαρμακευτικὴν ἐπιστήμην καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἀπὸ τὰ Πανεπιστημιακὰ θρανία. Αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκην ταύτην ὁ καθηγητὴς Ἐμμανουὴλ ἴδρυσεν τὸ 1932 τὴν Ἑλληνικὴν Φαρμακευτικὴν Ἐταιρείαν καὶ ἐξέδωκε τὸ ὄργανον αὐτῆς τὰ «*Ἀρχεῖα τῆς Φαρμακευτικῆς*». Οὕτω ὁ Ἑλληνας φαρμακοποιός, εὐρισκόμενος εἰς τὰ ἄκρα τῆς ἐπικρατείας ἠδύνατο νὰ παρακολουθῇ τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης του. Ὁ καθηγητὴς Ἐμμανουὴλ ὑπῆρξε Πρόεδρος τῆς ἑταιρείας αὐτῆς μέχρι τοῦ θανάτου του. Χάρις εἰς τὸ ἀδιάπτωτον αὐτοῦ ἐνδιαφέρον καὶ εἰς τὰς συχνὰς αὐτοῦ ἀνακοινώσεις καὶ ὁμιλίας ἡ φαρμακευτικὴ ἑταιρεία κατῴρθωσε νὰ ἐπιζήσῃ.

Αἱ πολλαπλαῖ αὐτοῦ ἀσχολίαι δὲν ἐμείωσαν τὴν ἀγάπην του καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τὴν ἔρευναν. Εἰς πλεόν τῶν 150 μονογραφιῶν καὶ ἐργασιῶν, δημοσιευθεισῶν εἰς Ἑλληνικὰ καὶ ξένα περιοδικὰ, ἀνέρχεται τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ ἔργον. Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀπέδιδεν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ προϊόντα. Ἐκ τῶν

ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν του ἀναφέρομεν: τὴν μελέτην τοῦ Ἑλληνικοῦ μέλιτος, ἔνθα γίνεται λεπτομερῆς χημικὴ ἀνάλυσις τοῦ μέλιτος προερχομένου ἐκ πλείστων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὴν φυτοχημικὴν ἔρευναν τῆς Ἑλληνικῆς γλυκυρρίζης, τὴν λεπτομερῆ χημικὴν καὶ φυσικοχημικὴν μελέτην πλείστων ἱαματικῶν πηγῶν τῆς Ἑλλάδος, τὴν μελέτην, ἀπὸ ἀναλυτικῆς πλευρᾶς, τῆς ἐπιδράσεως φαρμάκων ἐπὶ τῶν οὖρων, τὴν κατάταξιν τῶν ἱαματικῶν ὑδάτων συμφώνως πρὸς τὴν χημικὴν αὐτῶν σύνθεσιν, τὰ ὄρια τῆς πρωτοτυπίας ἐν τῇ νοθεύσει τῶν φαρμάκων, ὅπου βλέπει κανεὶς ὅτι ἤδη περὶ τὸ 1920 ὑπῆρχε πρόβλημα νοθείας, μίαν ὠραίαν ἱστορικὴν μελέτην περὶ τοῦ Μανδραγόρα, τὰ χημικὰ φάρμακα τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὅπου περιγράφεται σειρὰ ὄλων προϊόντων φυσικῆς προελεύσεως τὰ ὁποῖα ἤδη εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην, εἶχε παρατηρηθῆ ὅτι ἦσαν προικισμένα μὲ θεραπευτικὰς ιδιότητας, τὴν ἱστορικὴν καὶ χημικὴν μελέτην τῆς θηριακῆς καὶ ἄλλα.

Πέραν τούτων σταχυολογοῦμεν μερικὰς ἐκ τῶν δημοσιεύσεων αὐτοῦ ἀναφέροντες τοὺς τίτλους, χωρὶς νὰ ἀναλύσωμεν αὐτάς. Διάκρισις τοῦ τεχνητοῦ ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ μέλιτος, *Étude comparative sur les plantes dessinées dans le Codex Constantinopolitanus de Dioscoride*, *Über den Harzbalsam von Abies cephalonica*, Ὁ Ἑλληνικὸς κηρός, *Reorganisation der Pharmazie in Griechenland*, Τί γάλα πίνωμεν καὶ τί πρέπει νὰ πίνωμεν, *Über das Griechische Tomatenmus*, *Recherche Pharmacochimique de la Racine de Rumex Pulcher*, Γάλα ἀσθενῶν ἀγελάδων, *Pharmacochimische Untersuchung von Plantago Coronopus*, Κατάταξις τῶν ἱαματικῶν ὑδάτων, *Πολύγωνον τὸ ὑδροπέπερι*, Ἡ βιομηχανία τῶν ὀσδῶν ἐν Βουλγαρίᾳ, *Πολεμικαὶ ἄκαπνοι χημικαὶ πυρίτιδες*, *Die Attische Komara*, *Atractylis Gummifera*, *Περὶ τοῦ τύπου τῆς ἐνοποιήσεως τῶν ἡρωικῶν φαρμάκων*, *Über eine neue griechische Heilquelle*, *Das griechische Sussholz und dessen Succus*, *Τὸ Λουτράκιον καὶ τὰ ὑδατά του*, *Τὸ τριαντάφυλλο*, *Phytochemische Untersuchung der Pflanze Echinocactus Williamsii*, *Bestimmung des Chinins in Drageen und Ampullen*, *Τὸ χιακὸν τερεβινθέλαιον*, *Über Chiosterpentin*, *Pharmacy in the Jonian Islands*, Ἀναζήτησις καὶ προσδιορισμὸς παραγῶγων τοῦ βαρβιτουρικοῦ ὀξέος, Ὁ Φαρμακοποιὸς ὡς κοινωνικὸς παράγων, *Les Médicaments Chimiques des Ancients Hellènes*, *Τὰ ἀρώματα τῶν Ἀρχαίων*, *Τὸ Πράσινον*, Ὅπιον καὶ *Κιγχόνα κλπ.* Ἠθέλησα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ δείξω τὸ πολυσχιδῆς ἐρευνητικὸν ἔργον τοῦ Ἑμμανουήλ.

Ἦτο ἀκούραστος συγγραφεύς. Ἐπλούτισεν ὅσον οὐδεὶς ἄλλος τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπιστημονικὴν βιβλιογραφίαν διὰ τῆς ἐκδόσεως πολυαρίθμων ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν τὴν Ἀναλυτικὴν Χημείαν, τὴν Χημείαν Τροφίμων καὶ ποτῶν εἰς τρεῖς ἐκδόσεις, τὴν ὀγκώδη Φαρμακοποιίαν καὶ

Φαρμακοτεχνίαν, Στοιχεῖα Φαρμακογνωσίας, τὴν Ἱστορίαν τῆς Φαρμακευτικῆς περὶ τῆς ὁποίας ὠμιλήσαμεν, τὴν Γενικὴν Χημείαν καὶ τὴν Ἐμπορευματολογίαν (τὰ δύο τελευταῖα ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Δαλιέτου).

Ἐὰς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ προβῶ εἰς μίαν σύντομον ἀνάλυσιν τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου. Τὸ 1926 δημοσιεύει τὴν Ἀναλυτικὴν Χημείαν, ποιοτικὴν καὶ ποσοτικὴν, διδασκτικὸν βιβλίον ἐξ ὑπερπεντακοσίων σελίδων, περιλαμβάνον ἑπτὰ μέρη, πλὴν τῆς εἰσαγωγῆς: α) ἀντιδράσεις τῶν σπουδαιότερων ἀνιόντων καὶ κατιόντων, β) Μέθοδος ποιοτικῆς ἀναλύσεως, γ) γνωρίσματα ὀργανικῶν τινῶν ἐνώσεων, δ) Ποσοτικὴ ἀνάλυσις, ε) οὖροχημεία, ζ) τοξικολογικὴ χημεία, η) φαρμακευτικὴ χημεία. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο κεφάλαιον μελετῶνται ἀντιδράσεις ἀνιχνεύσεως ἀνοργάνων καὶ ὀργανικῶν φαρμάκων, δρογῶν καὶ γαληνικῶν σκευασμάτων. Ὡς γίνεται ἀντιληπτόν, πλὴν τῆς καθαρᾶς ἀναλυτικῆς χημείας συνταχθείσης μετὰ βάσιν τὸν κλασσικὸν Treadwell, ὑπάρχουν κεφάλαια καὶ ἐφηρμοσμένης τοιαύτης. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο προσέφερε, τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, πολυτίμους ὑπηρεσίας ὄχι μόνον εἰς τὸν φοιτητὴν τῆς φαρμακευτικῆς καὶ τὸν μετέπειτα φαρμακοποιὸν ἀλλὰ καὶ εἰς πλείστους ἄλλους κλάδους τῆς ἐπιστήμης καὶ εἰς Κρατικὰς ὑπηρεσίας. Βεβαίως, ἡ Ἀναλυτικὴ Χημεία, ὡς ὄλαι, ἄλλωστε, αἱ ἐπιστήμαι, ὑπέστη κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν τρομερὰν ἐξέλιξιν, ἀλλ' ἡ Ἀναλυτικὴ Χημεία τοῦ Ἐμμανουήλ, εἰς τὴν προπολεμικὴν περίοδον, ἔθεωρεῖτο κλασσικὴ.

Εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπῆρχεν ἔδρα Χημείας Τροφίμων, τὸ ἐν ἔτει 1922 ἐκδοθὲν σύγγραμμα «Χημεία τῶν Τροφίμων καὶ ποτῶν» τοῦ καθηγητοῦ Ἐμμανουήλ ἐκάλυπτε μέγα κενὸν τόσον διὰ τὰς σπουδὰς τῶν φοιτητῶν ὅσον καὶ διὰ τὰς Κρατικὰς ὑπηρεσίας, δι' ὃ ἐξαντληθὲν ταχέως ἐξεδόθη τρεῖς φορές. Ὡς γράφει ὁ ἴδιος εἰς τὸν πρόλογον τῆς 1ης ἐκδόσεως: «Μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τοῦ πρὸ 13 ἐτῶν ἐκδοθέντος περισπουδάστου («Ὁδηγοῦ πρὸς ἐξέτασιν ἐδωδύμων ποτῶν καὶ διαφόρων ἐτέρων εἰδῶν ἐμπορίου καὶ βιομηχανίας» (ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Δαμβέργη καὶ Κομνηνοῦ), αἰσθητὴ καθίστατο ἡ ἔλλειψις εἰδικοῦ συγγράμματος πρὸς ἔλεγχον τῶν τροφίμων καὶ ποτῶν. «Τοῦτο μὲ παρεκίνησεν, γράφει, εἰς τὴν συγγραφὴν συντόμου «Χημείας τῶν Τροφίμων καὶ Ποτῶν» περιλαμβανούσης μεθόδους πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν νοθειῶν καὶ πρὸς γνωμάτευσιν, μᾶλλον ἀπλᾶς, ἀκριβεῖς καὶ εὐεκτελέστους εἰς ἐργαστήρια μὴ παρουσιάζοντα πλουσίαν ἐγκατάστασιν»). Τὸ ἐκ 500 σελίδων τοῦτο σύγγραμμα (3η ἐκδοσις) περιλαμβάνει τὴν ἀνάλυσιν τῶν σπουδαιότερων ἐλληνικῶν προϊόντων (τροφίμων ὡς καὶ ποτῶν), τὰς ἀλλοιώσεις αὐτῶν, τὰς νοθείας ὡς καὶ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν τελευταίων τούτων.

Τὸ ἐκ πλέον τῶν χιλίων σελίδων ἐκδοθὲν τὸ 1931 σύγγραμμά του «Φαρμακοποιΐα - Φαρμακοτεχνία» ὑπῆρξε τὸ ἔργον τῆς ζωῆς του. Εἰς τοῦτο, πλὴν τῆς

λεπτομερῶς περιγραφομένης εἰς ἕκαστον κεφάλαιον Φαρμακοτεχνικῆς μορφῆς, μὲ τὴν παρασκευὴν, δοκιμασίας, ἀλλοιώσεις κλπ. περιεγράφοντο ἑκατοντάδες συνταγῶν τὰς ὁποίας ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσουν οἱ φαρμακοποιοὶ καὶ συνεπῶς ἀντιλαμβάνεται τις τὴν χρῆσιν τοῦ συγγράμματος τούτου τόσον ὑπὸ τῶν ἰατρῶν ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν φαρμακοποιῶν. Ὁ ὁμιλῶν ἔχει ἰδίαν πεῖραν τῶν μόχθων τοῦ συγγραφέως διὰ τὴν συλλογὴν τῶν πολυτίμων τούτων συνταγῶν, διότι, βοηθὸς τότε, ἐβοήθησεν εἰς τὴν ταξινομήσιν. Σήμερον οἱ ἱατροὶ δὲν γράφουν συνταγὰς καὶ κατ' ἀκολουθίαν οἱ φαρμακοποιοὶ δὲν ἐκτελοῦν τοιαύτας, διότι εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἐκβιομηχανοποιήσεως τῶν πάντων καὶ ἀρκοῦνται εἰς τὸ νὰ χορηγοῦν πολύχρωμα κουτάκια. Πάντως τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὸν ἐξαιρετικὸν βοήθημα διὰ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν φαρμακευτικὴν ἐπιστήμην.

Ἐκτὸς ἄλλων μικρῶν διδακτικῶν βοηθημάτων τὰ ὁποῖα ὁ καθηγητὴς Ἐμμανουὴλ ἐξέδωκε κατὰ καιροὺς, ὡς στοιχεῖα Φαρμακογνωσίας, τὸ τελευταῖον μεγάλον ἔργον του καὶ τὸ ὁποῖον ἀπετέλει («διακατῆ ἐπιθυμίαν του») εἶναι ἡ ἐξ 800 περίπου σελίδων «Ἱστορία τῆς Φαρμακευτικῆς» τὴν ὁποῖαν ἐξέδωκεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἑορτῆς τῆς εἰκοσιπενταετοῦς διακονίας του ὡς καθηγητοῦ. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀφιέρωσεν «εἰς τοὺς Ἑλληνας φαρμακοποιοὺς», ὅπως λέγει καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὴν εἰσαγωγὴν.

Ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἐπιστημονικῆς ζωῆς μου, λέγει, διακατῆς ἐπιθυμία μου ὑπῆρξεν ἡ συγγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ κλάδου εἰς ὃν ἐγεννήθην, ἀφιέρωθην καὶ ἔζησα μέχρι σήμερον. Οὕτως, ἤρχισα ἀπὸ τότε νὰ συγκεντρῶνω τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν, νὰ μελετῶ τὰς εἰδικὰς πηγὰς καὶ νὰ συλλέγω τὸ σχετικὸν ὕλικόν εἰς ἡμεδαπὰς καὶ ἀλλοδαπὰς βιβλιοθήκας, τὸ ὁποῖον θὰ ἐχρησίμευεν ἡμέραν τινά, ὅτε θὰ ἀπεφάσιζα βραδύτερον τὴν συστηματικὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τῆς Φαρμακευτικῆς». Καὶ συνεχίζει: «Ἄν καὶ πολλὰ παρήλθον ἔτη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅμως δὲν ἐγκατέλειπα οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν τὴν ἀρχικὴν αὐτὴν σκέψιν μου. Μολονότι δὲ ἄλλα ἐπιτακτικώτερα καθήκοντα μού ἐπέβαλλον τὴν στροφὴν πρὸς τὸ ἐργαστήριον, τὴν ἔρευναν, τὴν κυρίαν ἐπιστημονικὴν διατριβὴν, καθήκοντα ἐπιβεβλημένα πρωτίστως κατὰ τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν μεσημβρίαν τοῦ βίου μου ὡς ἐργαστηριακοῦ διδασκάλου, ἐν τούτοις κατώρθουν νὰ ὑποκλέψω χρόνον τινὰ ὃν ἀφιέρουν εἰς τὰς ἱστορικὰς μελέτας τοῦ κλάδου μου, αἱ ὁποῖαι ἐξεδόθησαν μεμονωμένως κατὰ τὴν διαορευσάσαν μέχρι τοῦδε τριακονταπενταετίαν. Ἡ τοιαύτη ἐνασχόλησίς μου ἀπετέλει ἀνακούφισιν καὶ παρηγορίαν μου, ἐθεράπευεν τὴν πρὸς τὴν ἱστορίαν ῥοπήν μου καὶ παρεῖχεν εἰς ἐμὲ ἐλπίδας ὅτι θάπτον ἢ βράδιον θὰ κατορθοῦτο νὰ ἐκπληρωθῇ ἢ ἀπὸ ἀρχῆς τοῦ ἐπιστημονικοῦ μου στα-

δίον ἐπιθυμία μου, νὰ δημοσιεύσω, κατὰ τὸ δυνατὸν, ἄρτιον καὶ πλήρες ἔργον φαρμακευτικῆς ἱστορίας, ἀπηλλαγμένον συμπαθειῶν καὶ προκαταλήψεων».

Ἡ ἐπιθυμία τοῦ καθηγητοῦ Ἑμμανουὴλ ἐξεπληρώθη. Ἐπεράτωσε τὸ ὀγκώδες τοῦτο ἔργον τὸ ὁποῖον ἔχει γραφῆ εἰς γλῶσσαν ῥέουσαν καὶ ὕφος γλαφυρὸν καὶ τὸ ὁποῖον συναρπάζει τὸν ἀναγνώστην. Ἀρχεται ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους καὶ συνεχίζει μετὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδον τὴν ὁποίαν περιγράφει ἐν ἐκτάσει, ἀπὸ τὴν Ἑλληνο-ῤωμαϊκὴν περίοδον, τὸν χριστιανισμόν καὶ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, τὸν μεσαίωνα κλπ. φθάνει εἰς τὸν 20ὸν αἰῶνα καὶ τέλος εἰς τὴν φαρμακευτικὴν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο κεφάλαιον περιγράφει τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας, τὴν φαρμακευτικὴν τῆς ἑπτανήσου, τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον, τὸ Φαρμακευτικὸν Χημεῖον, τὸ Φαρμακευτικὸν Μουσεῖον καὶ ἀναφέρει τὴν βιογραφίαν τῶν ἐκάστοτε καθηγητῶν μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν.

Ὁ Ἑμμανουὴλ ἐγεννήθη καὶ ἔζησε προσηλωμένος εἰς τὴν Φαρμακευτικὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν Ἑλληνα φαρμακοποιόν. Τοῦτο βλέπει κανεὶς εἰς τὰς τελευταίας σελίδας τοῦ ἔργου του («Ἱστορία τῆς Φαρμακευτικῆς»). Ὡς μέλος τοῦ Ἀνωτάτου Ὑγειονομικοῦ Συμβουλίου ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Πρόεδρον αὐτοῦ, ἔγγραφον τὸ ὁποῖον συνοπογράφουν καὶ οἱ ἀείμνηστοι Σταθόπουλος καὶ Δασκαλάκης, φαρμακοποιοὶ-μέλη τοῦ ἐν λόγῳ Συμβουλίου, εἰς τὸ ὁποῖον κάμουν ἐκκλησίαν ὑπὲρ τοῦ φαρμακοποιοῦ, καταλήγοντες οὕτω :

«... ὁ φαρμακοποιὸς εἶναι ἐπιστήμων πρωτίστως καὶ ἀναλαμβάνων ὀρισμένας ὑποχρεώσεις ἐναντι τοῦ Κράτους, ὡς εἶναι ἡ ἀναγκαστικὴ διημέρευσις, ἡ ἀναγκαστικὴ διανυκτέρευσις, ἡ ἀναγκαστικὴ παροχὴ πρώτων βοηθειῶν κλπ. πρέπει νὰ ἔχη ὡς ἀντιστάθμισμα τούτων κρατικόν τι προνόμιον ἐξασφαλίζον τὴν ὑπαρξίν του».

Ἄλλ' ἢ προσφορά του εἰς τὴν Φαρμακευτικὴν καὶ τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν δὲν περιορίζεται μόνον μέχρις ἐδῶ. Τὸ ὀργανωτικὸν αὐτοῦ πνεῦμα εἶναι ἀπαράμιλλον. Θεωρῶν, δικαίως, τὴν Φαρμακευτικὴν ὡς θετικὴν ἐπιστήμην καὶ προβλέπων τὴν ἐξέλιξιν ταύτης πρὸς τὴν Χημείαν, κατώρθωσε νὰ ἀποσπάσῃ τὸ τότε Φαρμακευτικὸν Σχολεῖον ἀπὸ τὴν Ἱατρικὴν Σχολὴν καὶ νὰ ἐνσωματώσῃ τὴν Φαρμακευτικὴν εἰς τὴν Φυσικομαθηματικὴν Σχολὴν τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τμῆμα. Οὕτω αἱ φαρμακευτικαὶ σπουδαὶ συμπληρωθεῖσαι μεταγενεστέρως ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ καθηγητοῦ Ἑμμανουὴλ μετὰ ἄλλα σύγχρονα μαθήματα, ἀπαραίτητα διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ μέλλοντος φαρμακοποιοῦ ὡς τὰ μαθηματικά, τὴν φυσικοχημείαν, τὴν φαρμακολογίαν, τὴν βιολογικὴν χημείαν καὶ ἄλλα, καταρτίζουν τὸν σύγχρονον φαρμακοποιὸν πρὸς τὸν φυσικὸν αὐτοῦ προορισμόν, τὴν φαρμακευτικὴν

βιομηχανίαν ἢ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν φυσικὴν ἐξέλιξιν τοῦ μικροῦ ἐργαστηρίου εἰς τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ὁ φαρμακοποιὸς παρεσκεύαζε ἐξ («ὑπογόνου») τὰ ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ ἀναγραφόμενα φάρμακα. Ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν τῆς προόδου ταύτης ἔπρεπε ὁ φοιτητῆς τῆς φαρμακευτικῆς νὰ ἀσκήσῃται εἰς κατάλληλα ἐργαστήρια. Τοῦτο ἐπετεύχθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἑμμανουήλ. Πράγματι, χάρις εἰς τὰς ἀόκνους προσπάθειάς του ὁ καθηγητῆς Ἑμμανουήλ μετέφερε τὰ ἐργαστήρια Φαρμακευτικῆς ἐκ τῶν ἀνθυγιεινῶν ὑπογείων τῶν ὁδῶν Ἀκαδημίας καὶ Σίνα εἰς τὸν τρίτον ὄροφον τοῦ Χημεῖου τῆς ὁδοῦ Σόλωνος, ὁ ὁποῖος οἰκοδομήθη εἰδικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ ἀπεπερατώθη τὸ 1928. Ὁ Ἑμμανουήλ δικαίως ἦτο ὑπερήφανος διὰ τὸ «Φαρμακευτικὸν Χημεῖον» τὸ ὁποῖον ἴδρυσεν καὶ εἰς τὸ ὁποῖον χιλιάδες φαρμακοποιῶν ἐγαλουχήθησαν.

Προσεπάθησα μέχρι τοῦδε, νὰ σκιαγραφήσω τὸν ἀκάματον ἐπιστήμονα, τὸν διδάσκαλον, τὸν ἐρευνητὴν, τὸν δραματιστὴν ὁ ὁποῖος δὲν ἔζη μόνον τὴν ἐποχὴν του ἀλλὰ προέβλεπε τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐπιστήμης τὴν ὁποίαν ἐθεράπευε. Ἀλλ' ὄπισθεν τοῦ ἐπιστήμονος ὑπῆρχεν ὁ ἄνθρωπος, ὁ λογοτέχνης, ὁ ποιητῆς.

Ὅσοι τὸν ἐγνώρισαν καὶ τὸν ἐπλησίασαν, φοιτηταί, συνάδελφοι, φαρμακοποιοί, ἐντυπωσιάζοντο ἀπὸ τὴν καλωσύνην του, τὴν εὐγένειάν του, τὴν πραότητά του. Ὁ καθηγητῆς Ἑμμανουήλ διεκρίθη καὶ διὰ τὴν συγγραφικὴν του ἰκανότητα, ἢ ὁποία δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὰ ξηρὰ ἀλλὰ εὐληπτα ἐπιστημονικὰ αὐτοῦ συγγράμματα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξωτερικεύσῃ τὴν λεπτότητα τῆς ψυχῆς του διὰ γλαφυρῶν ἱστορικῶν μελετῶν καὶ σκιαγραφιῶν καὶ διὰ ποιημάτων τὰ ὁποῖα ἐχαρακτηρίζοντο ἀπὸ τὴν ἀπλότητα καὶ ἁρμονίαν τῶν στίχων, τὰ ὁποῖα ὑπέγραφε μὲ τὸ ψευδώνυμον («Ἄφιλος Παροδίτης»). Ἦτο φίλος κάθε ὥραίου, συνεκινεῖτο ἀπὸ τὴν φύσιν, τὰ ἄνθη καὶ τὴν συγκίνησιν αὐτὴν ἐξωτερικεῖνε διὰ ποιημάτων, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος: «ἀγάπησα τὸν καῦμό τῆς νύχτας καὶ τὸ δάκρυ τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ δροσοστάλαγμα τῆς δάφνης, τὸ ξεψύχισμα τοῦ κύματος καὶ τὸ μῦρο τῶν πεθαμένων μενεξέδων».

Ὁ καθηγητῆς Ἑμμανουήλ ἠγάπα ἰδιαίτερος τοὺς μαθητάς του καὶ συνεργάτας του καὶ ἐφρόντιζε παντοιοτρόπως διὰ τὴν πρόοδον καὶ τὴν προώθησιν αὐτῶν.

Οἱ πολυάριθμοι μαθηταί του καὶ στενοὶ συνεργάται του δικαίως θεωροῦν τὸν καθηγητὴν Ἑμμανουήλ ὡς τὸν πατέρα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς Φαρμακευτικῆς ἐπιστήμης καὶ σήμερον ὄλοι εὐγνωμόνως ἀτενίζουσιν πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ κλίρον νωερώς τὸ γόνυ πρὸ τῆς μνήμης τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου των, τὴν ὁποίαν θὰ τηρήσουν ἐσαεὶ.